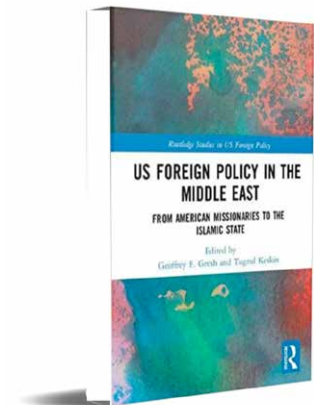

במאה הנוכחית. האסופה עוסקת במגוון משתנים שמשפיעים על היציבות באזור או על ערעורה, לרבות אתגרים היסטוריים, בריתות אזוריות, שינויים פוליטיים מהירים ופוליטיקה פנים-מדינית. בחלק מהפרקים המדיניות מוצגת גם מנקודות המבט של המדינות באזור כולל איראן, טורקיה ומדינות ערב, וזהו חידוש מרענן. האסופה מורכבת מארבעה חלקים ושישה-עשר פרקים. החלקים הם: אינטרסים היסטוריים תרבותיים וכלכליים, אתגרי המלחמה הקרה, איזון בריתות אזוריות ושינויים פוליטיים מהירים והתפשטות של אי-יציבות באזור. יש כמה דרכים מבניות לערוך אסופת מאמרים. העורכים בחרו בגישה מעורבת שמשלבת פרקים שמנתחים את מדיניות ארצות הברית כלפי מדינות ופרקים נושאים חוצי מדינות. אבל החלוקה הפנימית בין מדינות לבין הנושאים ובין החלקים השונים אינה מאוזנת. החלק הראשון שמספק רקע היסטורי תרבותי וכלכלי הוא קצר מאוד וכולל רק שני פרקים. בשני החלקים האמצעיים יש שלושה-ארבעה פרקים ואילו החלק האחרון שעוסק בהתפתחויות מאז התקפות הטורו ב-11 בספטמבר הוא הגדול ביותר וכולל שבעה פרקים. הספר כולל מעט מאוד פרקים נושאים מובהקים. הגישה הכללית היא היסטורית וכתב-יד. כל פרק מתחיל בהקשר היסטורי ומנתח את התפתחות המדיניות האמריקאית עד תחילת ממשל טראמפ. פרקים רבים עוסקים ביחסי ארצות הברית עם מדינות מרכזיות במזרח התיכון תוך התמקדות בנושא או בנושאים מרכזיים שמאפיינים את היחסים האלה, כולל **טורקיה** (פרק 1, רקע היסטורי של תרבות ודת, ופרק 4, היחסים עם ארצות הברית מתום מלחמת העולם השנייה); **ערב הסעודית** (פרק 2, מעורבות חברות הטבק האמריקאיות בשנות ה-80 וה-90); **עיראק** (פרק 5, יחסים עם הממשל ההאשמי, 1954-1958, ופרק 10, המלחמה אחרי 9/11); **ישראל** (פרק 6, מקורות הברית עם ארצות הברית); **קטר** (פרק 8, שותפות עם ארצות הברית אחרי מלחמת המפרץ הראשונה); **מצרים** (פרק 11, היחס לאחים המוסלמים, ופרק 12, האביב הערבי: טיפוח או בלימה של שינויים במשטר); **סוריה** (פרק 13, כישלון המדיניות כלפי מלחמת האזרחים); **ואיראן** (פרק 14, העמדות של השמרנים האסלאמיים הנוקשים). חלק מהפרקים חוצה מדינות תוך התמקדות במכנה משותף, כמו אלו שעוסקים ביחסי ארצות הברית עם שתי מדינות (פרק 7, **איראן וטורקיה** במלחמה הקרה) או עם כמה מדינות (פרק 9, דוקטרינת הנשיא ברק אובמה **והמועצה לשיתוף פעולה במפרץ**, הכוללת שותפות אסטרטגית וכלכלית של ערב הסעודית, כוויית, איחוד האמירויות, בחריין, עומאן וקטר). פרקים ספורים עוסקים

מדיניות ארצות הברית במזרח התיכון: היסטוריה של אתגרים, מענים וכשלים

איתן גלבוע

US Foreign Policy in the Middle East from American Missionaries to the Islamic State

Geoffrey F. Gresh & Tugrul Keskin (eds.)
Routledge, 2018.

307 עמודים

הספר הוא אסופת מאמרים שנכתבו על ידי חוקרים שונים, בעיקר אמריקאים וטורקים או ממוצא טורקי. הספר התבסס על עבודות שהוצגו בכנס מדעי בינלאומי שנערך באוניברסיטת מלטה באיסטנבול באביב 2016. נתון זה ניכר הן בבחירת מחברי הפרקים והן במבנה הבעייתי של הספר. עורכי הספר הם ג'פרי גרש, מרצה ללימודי ביטחון באוניברסיטה לביטחון לאומי בווינגטון (National Defense University), וטורגול קסקין, חוקר במרכז ללימודים טורקיים ובמרכז ללימודים גלובליים באוניברסיטה של שנגחאי. אחת מנקודות החוזק של הספר היא הגישה הבין-תחומית. מחברי הפרקים עוסקים בתחומי ידע מגוונים כולל מדיניות החוץ של ארצות הברית, לימודי המזרח התיכון, היסטוריה, סוציולוגיה, מדע המדינה ויחסים בינלאומיים.

נקודת המוצא של הספר היא הטענה הנכונה שלפיה רוב הדיון הפוליטי במדיניות ארצות הברית במזרח התיכון נעדר הקשרים היסטוריים, שבלעדיהם אי אפשר להבין את מהלכיה בעשורים האחרונים וגם היום. הספר נועד לספק הקשרים כאלה על ידי סקירה של התפתחות המדיניות האמריקאית כלפי האזור מסוף המאה ה-19 עד תחילת כהונתו של הנשיא דונלד טראמפ. המטרה היא להסביר את תהליכי העומק שעיצבו את המדיניות

בנושאים כמו מקומן של **אידיאולוגיה וגיאוגרפיה** ביחסים עם טורקיה (פרק 3); **המלחמה על התודעה מול שחקן שאינו מדינה** (פרק 15, דאע"ש), **ותכנון אימפריאלי או כלכלה פוליטית** (פרק 16, הקדמה למדיניות מממשל טראמפ).

למרות השחיקה בערכים דמוקרטיים הן בארצות הברית והן בישראל, הברית תשרוד ותשמור על קיומה גם בעתיד.

בספר ניכרים פערים באיכויות של מחקר וכתביה. ההקדמה של גרש (עמ' 1-9) מציגה היטב את מטרות הספר, השאלות העיקריות, בניית החלקים והפרקים, רשימת האתגרים, הקשיים והדילמות. הפרק האחרון שכתב קסקין (עמ' 282-291) אומנם עוסק בשאלות רחבות כמו מי מעצב את מדיניות החוץ האמריקאית ומה ההשפעה של כלכלה פוליטית, אבל אין זה תחליף לפרק שמסכם את התובנות החשובות שהספר מעלה, וחבל שהעורכים לא כתבו פרק כזה. ברוב הפרקים יש חידושים, אבל הם מעטים. עם זאת, המכלול תורם להבנה טובה יותר של התפתחות המדיניות האמריקאית במזרח התיכון, בעיקר במאה הנוכחית. יש מעט מאוד שימוש בתאוריה של יחסים בינלאומיים. יוצא דופן הוא מאמר שכתב סולימן אליק (עמ' 118-137) על יחסי ארצות הברית עם איראן וטורקיה מהמלחמה הקרה עד היום. אליק התבסס על התאוריה של יחסי פטרון-לקוח ועימות באמצעות שליח (Proxy).

דווקא החלק הראשון שעוסק בהיבטים תרבותיים וכלכליים של המדיניות האמריקאית באזור הוא חלש יחסית. אכן, כפי שנטען, המגעים הראשונים היו אזרחיים ולא מדינתיים, באמצעות מיוסיונרים, אנשי עסקים וחברות פרטיות. ארצות הברית נכנסה מבחינה פוליטית ומדינית לאזור רק בתום מלחמת העולם השנייה ופרוץ המלחמה הקרה, ובעיקר משום שבריטניה ביקשה ממנה שתתקח על עצמה את ההתחייבויות שלה. הפרק על פעילות חברות הטבק האמריקאיות בערב הסעודית בשנות ה-80 וה-90 (עמ' 29-46) הוא מעניין וחריג משום שהעיסוק בו נדיר, אבל ספק רב אם הוא מוסיף להבנת הרקע ההיסטורי של מדיניות ארצות הברית. מוטב היה, נוסף על שני הפרקים הספציפיים, לכתוב פרק רחב וכללי יותר על הכניסה האמריקאית האזרחית לאזור.¹ הפרקים המעניינים, המרשימים והמחדשים ביותר הם אלה העוסקים בנושאים שמעבר למדינות. בלי גיאופוליטיקה, אידיאולוגיה ודת קשה להבין את התהליכים והאירועים באזור. הפרק שכתב ניקולס ספנסר (עמ' 49-66) מספק רקע כזה ביחס למדיניות

ארצות הברית כלפי טורקיה. המאמר של חמד אלבלושי (עמ' 244-261), שמציג את העמדות כלפי ארצות הברית של השמרנים האסלאמיים הנוקשים באיראן, הוא מצוין ומספק רקע להבנת המאבק בין המתונים לשמרנים הרדיקלים (ראו גם: רבי, 2008). המאבק בא לידי ביטוי, למשל, בנושא המשא ומתן עם ארצות הברית ומעצמות נוספות על הסכם הגרעין של 2015 (Rezaei, 2017). גם המאמר של קלי גליסון (עמ' 262-281) על המאבק הכושל על התודעה של ארצות הברית מול דאע"ש הוא תוספת חשובה לקובץ. המאמר של רסל בורגוס (עמ' 175-200) על היציאה למלחמה בעיראק ב-2003 מאיר את תפקיד הגורמים הפנימיים ובעיקר את אובדן ההסכמה הבין-מפלגתית, אשר הובילו את ממשל הנשיא ג'ורג' בוש הבן להחליט על המהלך הצבאי הזה, שהסתבר ועדיין לא הסתיים. הספר כולל רק מפה אחת כללית של המזרח התיכון, ורצוי היה לכלול מפות נוספות בכל מקום שגיאופוליטיקה ואידיאולוגיה מילאו תפקיד חשוב באירועים היסטוריים.

הפרק שעשוי לעניין יותר את הקורא הישראלי הוא זה שכתב ג'רמי פרסמן (עמ' 105-117) על יחסי ארצות הברית-ישראל. הפרק מתמקד בסיבות שהביאו לברית בין שתי המדינות, ואשר מקיימות אותה עד היום. פרסמן בוחן שלוש סיבות כאלה: ישראל כנכס אסטרטגי, פעילות של קבוצות שדלנות (לובי) ואינטרס וערכים משותפים. למעשה, יש עוד סיבות כמו היסטוריה דומה המתבטאת בהגירה, חלוציות, ספר וכיבוש השממה ודעת קהל תומכת (גלבוש, 1993). הכותב סוקר קשיים בכל הסיבות הללו, אלא שמדובר בשילוב ייחודי של גורמים שאינו קיים ביחסיה של ארצות הברית עם מדינות אחרות בעלות ברית, ואשר הפך את היחסים עם ישראל ל"יחסים מיוחדים". ארצות הברית היא מעצמת-על ואילו ישראל היא מעצמה אזורית, ולכן לא תמיד הייתה התאמה מלאה בין האינטרסים האסטרטגיים של שתי המדינות. בפרק מובאות דוגמאות של התאמה כמו שיתוף הפעולה הצבאי בחסות אמריקאית בין ישראל לבין ירדן נגד התערבות צבאית של סוריה במלחמה נגד התקוממות אש"ף בספטמבר 1970; וחוסר התאמה כמו במלחמת יום הכיפורים ובתוכניות לאספקת נשק אמריקאי למדינות ערב. ואולם הפרק אינו עוסק בשיתוף הפעולה ההדוק נגד האסלאם הרדיקלי ובמחלוקת הקשה במיוחד, שהתפתחה בין ישראל לארצות הברית בעניין הסכם הגרעין שאובמה חתם עם איראן ב-2015, ויש בכך משום החמצה. פרסמן מעריך שלמרות השחיקה בערכים דמוקרטיים הן בארצות הברית והן בישראל, הברית תשרוד ותשמור על קיומה גם בעתיד.

נמנים עם סוג של שינויים פרדיגמטיים שמשפיעים על תהליכים ברחבי האזור ומשנים תפיסות ותובנות של תהליכים אסטרטגיים, אידיאולוגיים ודתיים. כך גם החתירה המואצת של איראן לרכישת נשק גרעיני וטילים בליסטיים לשיגורו. מהדורה מעודכנת אפשרית של הספר תצטרך לכלול את האירועים האלה ואת השפעתם על כלל ההתרחשויות באזור.

פרופ' איתן גלבו הוא מומחה לארצות הברית באוניברסיטת בראיילן. כיהן כמנחה במחלקה למדעי המדינה ובבית הספר לתקשורת וכחוקר בכיר במרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים. הוא בעל תואר שני ותואר דוקטור מאוניברסיטת הרווארד, כיהן כפרופסור אורח באוניברסיטאות עילית בארצות הברית ובאירופה, כולל לאחרונה באוניברסיטה של פנסילבניה. פרופ' גלבו כתב שלושה ספרים וכן מאמרים מדעיים ומקצועיים רבים על יחסי ארצות הברית-ישראל. ספרו האחרון הוא: *The American Public and Israel in the Twenty-First Century* (BESA, 2020). Eytan.Gilboa@biu.ac.il

מקורות

- אורן, מ' (2019). **עוצמה, אמונה ודמיון: אמריקה במזרח התיכון, מ-1776 ועד ימינו** (י' מילוא, מתרגם). המרכז האקדמי שלם. גלבו, א' (1993). **ארצות הברית-ישראל: תשתית היחסים המיוחדים** (י' ארגמן, מתרגם). משרד הביטחון – ההוצאה לאור. ענבר, א' (עורך) (2013). **אביב ערבי? ישראל, העולם והשינויים האזוריים** (ד' שליט קניג, מתרגם) ידיעות ספרים. רבי, ע' (2008) (עורך). **זמן איראן**. הקיבוץ המאוחד. Gordon, P. (2020). *Losing the long game: The false promise of regime change in the Middle East*. St. Martin's Press. Mandelbaum, M. (2016). *Mission failure: America and the world in the post-Cold War era*. Oxford University Press. Rezaei, F. (2017). *Iran's nuclear program: A study in proliferation and rollback*. Palgrave Macmillan.

הערה

- הספר הטוב ביותר שמספק רקע היסטורי רחב על ההתעניינות והמעורבות של ארצות הברית במזרח התיכון מאז הקמתה נכתב על ידי מיכאל אורן (2019).

הטענות החוזרות בחלקים ובפרקים השונים של הספר מעידות על קושי אנדמי בארצות הברית להבין את האירועים השונים באזור ועל היעדר חלופות טובות להתמודדות עם אתגרים קשים כמו משטרים אוטוריטריים, מהפכות, מלחמה וטרור. אבל לכך אפשר להוסיף את חוסר ההבנה הרווח גם בצד השני, בקרב מדינות האזור, של ארצות הברית בכלל ושל מדיניות החוץ שלה בפרט. מאז תחילת ממשל אובמה, ארצות הברית רצתה לצאת מהאזור או לפחות לצמצם את נוכחותה ופעילותה בו, ומגמה זו נמשכה גם בתקופת נשיאותו של טראמפ. הסיבות העיקריות לכך היו שילוב של משברי פנים, כמו המשבר הכלכלי הקשה של 2008, וההתערבויות הצבאיות הכושלות של ארצות הברית באפגניסטן ובעיראק (Gordon, 2020). אולם אירועים דרמטיים כמו "האביב הערבי" (ענבר, 2013), השתלטות דאע"ש על שטחים רחבים בסוריה ובעיראק והתוכנית של איראן לפתח ולהצטייד בנשק גרעיני מנעו מבחינה מעשית את האפשרות להתרחק מהאזור.

יש מעט ספרים טובים על מדיניות ארצות הברית במזרח התיכון, ולמרות מגבלותיו זהו ספר טוב. בדרך כלל, השיטה של הצגת התפתחות היסטורית ומיקום אירועים בהקשרים מורכבים עובדת, אבל החלקים שעוסקים במצבים העכשוויים פחות משכנעים והם חסרים פרספקטיבה היסטורית. אין מדינה וגם מעצמת על שאינה עושה טעויות במדיניות החוץ. השאלה היא אם מעצבי המדיניות מפקחים לקחים מכישלונות ומצליחים למנוע אותן. אחת המסקנות המשמעותיות בספר היא היעדר יכולת למידה של ארצות הברית מכישלונותיה בעבר במדיניות החוץ שלה במזרח התיכון (ראו גם Mandelbaum, 2016).

הספר מעורר קושי אובייקטיבי בכל ניסיון להשתמש בעבר הקרוב כדי לנתח את ההווה ואת העתיד הקרוב. המזרח התיכון הוא אזור שעובר תהליכים מהירים משמעותיים, שלפעמים חוקרים מתקשים להשיג ולפענח אותם. הסכמי הנורמליזציה שישראל חתמה ב-2020 עם איחוד האמירויות, בחריין, סודאן ומרוקו